

KIELENTUTKIJAN MIELIKUVITUKSEN PUUTE ELI MIHIN TODELLISEEN KIELENKÄYTTÖÖN PERUSTUVAA AINEISTOA TARVITAAN

Introspektiosta ja korpusten käytöstä kielitieteen metodeina on käyty vilkasta keskustelua sekä formalistisen ja funktionaalisen kielentutkimuksen edustajien välillä että funktionaalisen ja tarkemmin kognitiivisen kielitieteen sisällä. Esimerkiksi Newmeyer (2003 erit. s. 695–698, 701–702) puolustaa formalistista näkemystä, että ihmisten puhumien lauseiden taustalla on niiden katkonaisuudesta ja virheellisyydestäkin huolimatta siisti, kieliopillisesti täydellinen rakenne. Todisteina tälle hän esittää muun muassa puhujien kyvyn arvioida heille esitettyjen konstruoitujen lauseiden kieliopillisuutta. Tärkeä peruste Newmeyerille on myös se, että puhe on valtavan hidasta tapa välittää tietoa: se tarkoittaa, että kielioppi on täytynyt vapauttaa suuresta osasta merkityksen välittämisen tehtävää. Tästä seuraa, että kieliopin on oltava erillään kielen käytöstä eikä käytön tutkimus voi tarjota tietoa kieliopista.

Käyttöpohjaisuuden puolustaminen puolestaan on luonnollinen osa erityisesti sellaista funktionaalista kielentutkimusta, jossa huomio kohdistuu rakenteiden frekvenssiin aineistossa ja kieliopin muokkautumiseen käytön pohjalta. (Esim. Bybee ja Hopper 2001; Bybee 2006.) Esimerkiksi Thompson ja Hopper (2001: 48) määrittelevät kieliopin niiden ratkaisujen joukoksi, joita kieliyhteisö on tehnyt kohdatessaan kommunikaation aiheuttamia ongelmia. Tämän henkisessä tutkimuksessa pyritään

siis selvittämään, miten kielen käyttö tuottaa rakennetta, ei pelkästään sitä, miten rakenne säätelee käyttöä. Konstruktiokielioppia ja kognitiivista kielentutkimusta yhdistävä Kotilainen (2007: 27–31) havainnollistaa esitystään suomen kielen esimerkein ja perustelee käyttöpohjaisuutta näin: pelkkä tutkijan kielitaju ei riitä kattamaan kaikkia kieli-
muotoja, erottelemaan hienoisesti toisistaan poikkeavia konstruktioita eikä aukottomasti arvioimaan kontekstittomien lauseiden kielenmukaisuutta ja niiden mahdollista asemaa vakiintuneina konstruktioina. Lisäksi hän toteaa, että on luontevaa, että käyttöpohjaista tutkimussuuntaa edustava tutkimus on myös aineistopohjaista. Vaikka tässä kirjoituksessa tarkastelun kohteena eivät varsinaisesti ole konstruktiot, ovat näkemykseni monilta osin yhteneviä Kotilaisen esittämien kanssa, ja palaan niihin tuonnempana.

Luonnollisesti funktionaalisen kielitieteen sisälläkin aineistoja käytetään eri tavoin. Esimerkiksi Langackerin kognitiivinen kielioppi on käyttöpohjainen (*usage-based*) malli, joka pyrkii kuvaamaan kielenkäyttäjien todellista tietoa kielen rakenteesta ja sen vakiintuneista yksiköistä, mutta korpustutkimusta se ei edusta (Langacker mm. 1987: 270, 494; 1991: 264–265, 288). Omaan äärlaitaansa aineistot vs. introspektio -keskustelua on vienyt Geeraerts (2006), joka on suoraan ehdottanut introspektion ja konstruoitujen esimerkkilauseiden käytön hylkäämistä

kognitiivisen kielitieteen metodeina. Geeraertsin näkemyksiä ja niihin kytkeytyvää keskustelua esittelee kiinnostavasti Huumo (tulossa), joka kysyy, joutaako lingvistin nojatuoli kaatopaikalle. Näkökulmaerosta huolimatta rohkenen pitää Huumon perusnomaan hyvinkin samansuuntaisena omalla kanssa: molempia metodeja tarvitaan, sillä molemmille on kielitieteen kentässä relevantit paikkansa.

Eräänä kirjoitukseni kimmokkeena on Tylerin ja Evansin (2003) kognitiivista kielentutkimusta edustava englannin prepositioita ja niiden polysemiaa käsittelevä tutkimus, jonka pohjamateriaali perustuu sanakirjoihin, kielioppeihin, englannin historiallisiin kuvauksiin ja äidinkielisten tekijöiden kieli-intuitioon ja jonka lyhyet esimerkkilauseet ovat pääosin tekijöiden itse muodostamia. Tekijät toteavat tämän olevan heikkous tutkimuksessaan ja esittävät toiveen, että heidän malliaan sovelletaisiin monenlaisiin todellista kielenkäyttöä edustaviin aineistoihin ja testattaisiin ja kehitettäisiin niiden avulla. (Mts. 236–237.) Tämä on osa tieteen kumulatiivisuutta: teoreettisia malleja voidaan soveltaa aineistoihin ja käyttää uusien tutkimusten lähtökohtina. Silti tällainen kannanotto — vasta kirjan viimeisessä luvussa — sävyttää aineistopohjaista tutkimusta tekevän lukijan lukukokemusta.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen erilaisen aineistojen erityyppisiä käyttötapoja ja -mahdollisuuksia kognitiivishenkisessä nykyfennistiikassa. Tarkimmin esittelen kaksi konkreettista esimerkkiä omasta tutkimuksestani, mutta tarkoitukseni on näyttää yleisemminkin, miten todelliseen kielenkäyttöön perustuva aineisto voi tuottaa sellaista tietoa, johon tutkija ei pelkästään oman kielitajunsa perusteella voisi

päästä käsiksi. Omien tapausesimerkkieni yhteydessä pyrin kirjaamaan myös sellaista metodista tietoa, joka usein jää pois varsinaisesta tutkimusraportoinnista. Kirjoitukseni esimerkit perustuvat valtaosin puhutun kielen aineistoihin, mutta se ei ole keskeisen ajatukseni kannalta olennaista, vaan se voisi yhtä hyvin saada tukea kirjoitetun kielen aineistoista. Käsittelyn mottona voisi olla: »Native speakers often surprise themselves by what they actually do say [or write]» (O'Dowd 1998: 42; lisäys K. O.).

En pyri korostamaan eroa aineistoihin ja introspektioon perustuvan tutkimuksen välillä, sillä jokainen kielentutkija kuuntelee intuitiotaan selvittääkseen, mikä on mahdollista ja miten eri asioita voidaan ilmaista. Tutkijat ovat toki erilaisia siinä suhteessa, miten hyvä mielikuviutus heillä on. Itse perustelen aineistojen käyttöäni juuri mielikuviutuksen puutteella — ja tarkemmin sillä, että aineistoon verrattuna mielikuviutukseni kalpenee.¹ Lähtökohtaisesti intuitio on täysin välttämätön työkalu tutkimuskysymysten muodostamisessa eli sen arvioinnissa, mikä on tutkimisen väärää, sekä aineiston tulkitsemisessa.

TYÖNJAKOJA: AINEISTOJEN JA TUTKIMUSKYSYMysten SUHDE

Suomalaisesta kognitiivisesta kielentutkimuksesta ehdoton enemmistö on eri tavoin aineistoihin perustuvaa. Erilaiset tavat käyttää erilaisia aineistoja ovat metodisia valintoja, jotka muodostavat jatkumon. Aineistot voivat toimia inspiraation lähteinä, ne voivat paljastaa monenlaisia asioita kielenkäyttäjien tavasta hahmottaa maailmaa ja kielentää sitä, ja niiden avulla voi tarkistaa ennakkokäsityksiään. Kaikki nämä luonnollisesti myös limittyvät, ja

¹ On hyvä tiedostaa, että introspektiotaan voi harjaannuttaa, kuten muitakin tutkijantaitojaan (vrt. Huumo, tulossa).

erilaisilla aineistoilla voi myös olla työnjako — erilaisia aineistoja voidaan koota erilaisia tutkimuskysymyksiä silmällä pitäen, mutta ne voivat myös tarjota vastauksia sellaisiin kysymyksiin, joihin tutkija ei ole etukäteen valmistautunut. Varsinkin laajemmissa tutkimuksissa kuten väitöskirjoissa on tyypillistä, että käytössä on useita erityyppisiä aineistoja eri tutkimuskysymysten selvittelyyn. Tästä hyvä esimerkki on Onikki-Rantajääskön (2001) tutkimus suomen paikallissijaisista olotilanilmauksista kuten *tajuissaan, hereillä*. Tutkimuksen aineisto pohjautuu sekä sanakirjoihin, nyky-yleiskielen tekstikorpuksiin, murteisiin että yksityisiin päiväkirjamerkintöihin, joista esimerkiksi sanakirja-aineisto toimii luontevimmin morfologian ja tekstiaineistot ilmausten kontekstin tarkastelussa (mts. 24–27). Kotilaisen (2007: 28–31, 50–55) käyttämät erityyppiset aineistot on valittu nimenomaan tutkittavia konstruktioita silmällä pitäen: esimerkiksi kirosan sisältävien konstruktioiden tutkimuksessa yleiskielinen aineisto ei toimi, ja Kotilainen onkin käyttänyt myös internetin tarjoamaa aineistoa ja koostanut muun muassa laajan chat-aineistoon perustuvan korpuksen kieltoosanattomien kieltokonstruktioiden tutkimusta varten. Päiviö (2007) puolestaan käyttää murreaineistoa selvittäessään *asti-* ja *saakka-*sanojen käyttöä eri merkityksissä, vanhasta kirjakielestä nykykieleen ulottuvaa kirjakielistä aineistoa sanojen kieliopillistumisen kartoittamisessa ja kielioppeja, sanakirjoja ja tutkimuskirjallisuutta tarkastellessaan sanojen kategoriointia. Päiviön tutkimukseen palaan vielä uudelleenkin.

**KONTEKSTUAALINEN TIETO:
AVAIN FUNKTIODEN
SELVITTÄMISEEN**

Aineistojen käytössä avainsana on variaatio: todellista puhuttua tai kirjoitettua kielen-

käyttöä edustava aineisto tarjoaa paitsi laajan myös vaihtelevan kuvan tarkasteltavasta ilmiöstä. Tässä mielessä murrekorpuksat ovat eräänlainen internetin esiaste: laajat keräelmät normittamatonta kieltä eri alueilta päästävät kielentutkijan oman rajallisen kielitaitonsa ulkopuolelle, ja samoin toimii internet, jossa tekstien norminmukaisuus vaihtelee äärestä toiseen. Viime vuosien kognitiivisessa ja kognitiivishenkisessä fenostiikassa murreaineistoista (muiden aineistojen ohella) ovat ammentaneet muun muassa edelläkin mainittu Päiviö (2007) *asti-* ja *saakka-*sanojen selvittelyssä sekä Salminen tutkimuksessaan (2000) kvasirakenteen eli *olla tekevinään* -tyypin kieliopillistumisesta. Salmisella tekstiaineisto, rakenteen asettuminen kontekstiin, tarjoaa mahdollisuuden tutkia sen merkitystä Bahtinin moniäänisyyden käsitteen avulla: kvasirakenteen käytössä kuuluu puhetilanteen lisäksi jokin muukin tilanne, kuten toinen mielipide tai traditio (mts. 15–18, 62–71). Päiviön tutkimuksessa *asti-* ja *saakka-*sanojen merkityksiä ja keskinäistä synonymiaa analysoidaan murreaineiston avulla. Yksi Päiviön tutkimuksen tavoitteista on selvittää, onko täydellisiksi synonyymeiksi luonnehdituilla *asti-* ja *saakka-*sanoilla sittenkin jokin ero — kognitiivisen kieliopin perusajatuksiinhan kuuluu se, että synonymiaa ei ole vaan että jokaisella kielellisellä ilmauksella on oma, erityinen merkityksensä; muodon ero heijastaa aina myös merkityseroa. Tällaisen kysymyksen tarkastelu on mahdollista vain aineistojen avulla. Niiden perusteella *asti-* ja *saakka-*sanoilla on täsmälleen samat tehtävät, mutta pragmaattiset ja tyyllilliset syyt, ennen kaikkea tarve välttää tautologiaa, perustelevat molempien olemassaolon. (Mts. 123–129, 234–236.)

Itse olen erityisesti viimeaikaisissa tutkimuksissani käyttänyt aineistona Lauseopin arkistoa, jonka murreaineisto muodostaa vajaan miljoonan saneen syntaktisesti

koodatun korpuksen. Arkiston murreaineistot edustavat pääosin 1960-luvulla tehtyjä haastatteluja, ja ne ovat siis tekstilajiltaan lähinnä narratiiveja. Juuri syntaktisen koodauksen vuoksi aineisto on ainutlaatuinen, mutta sen ikä, viitisenkymmentä vuotta, synnyttää joitakin varauksia aineiston pohjalta tehtäviin päätelmiin, varsinkin jos sitä käyttää yksinään ilman uudemman kielenkäytön vahvistusta.

Päiviön tutkimus *asti-* ja *saakka-*sanoista havainnollistaa sitä, kuinka lähi-merkityksisten elementtien tutkimuksessa pelkkä kielitaju ei riitä ilmaisukeinojen työnjaon selvittämiseen. Visapään (2005) tutkimuksen kohteena ovat niin sanotut lähi-konstruktiot, infiniittiset tyyppiä *mennä nyt lentämään* (INF + NYT) ja *istua siinä sitten* (INF + SIINÄ SITTEN) ja finiittinen tyyppiä *istu siinä sitten* (IMP + SIINÄ SITTEN), ja aineistona internetistä kerätty arkinen kirjoitettu kieli (mas. 73–75). INF + NYT -konstruktio osoittautuu aineiston perusteella edellä mainittujen kvasirakenteiden tapaan moniääniseksi rakenteeksi, joka saa (affektisen) tulkinnan kontekstistaan (mas. 80–86). Periaatteessa sekä INF + SIINÄ SITTEN että IMP + SIINÄ SITTEN -konstruktiot ilmaisevat verbin ilmaiseman tekemisen olevan mahdotonta. Aineistosta kuitenkin käy ilmi, että imperatiivillinen tyyppi on paljon infiniittistä tavallisempi, ja imperatiivi nostaa esiin myös tyyppien välisen eron: lyhyesti sanottuna imperatiivi kuvaa tilanteen osallistujien näkökulmasta ja antaa samalla kuulijalle mahdollisuuden samastua mahdottoman tehtävän ongelmaan. Samalla korostuu kontekstin keskeisyys molempien infinitiivillisten rakenteiden tulkinnassa. (Mas. 86–96.) Aineiston ratkaisevaan rooliin viittaa myös Kotilainen (2005: 40–41, 2007: 30) käsitellessään keskenään läheisten konstruktioiden *mikäs on ollessa* ja *mikäs on olla* välistä eroa.

Pentti Leino (1993: 207–214) puolestaan on nyky-yleiskieltä edustavan aineiston pohjalta vertaillut *läpi-*sanaa ja elatiivia ja selvittänyt, millaisten kiintopisteiden yhteyteen ne käyvät ja missä merkityksissä. Niiden välisen eron voi Leinon mukaan tiivistää erilaisiin kiintopisteisiin (*läpi-*sanan yhteydessä kiintopiste on ESTE; mts. 209). Elatiivin ja *läpi-*sanan välinen merkitysero vaikuttaa selvemmältä kuin vaikkapa inessiivin ja *sisä-*kantaisten postpositioiden ja adverbien eli yhteisnimitykseltään grammien (termistä grammi Svorou 1993: 31; 2002: 124). Jotenkin — intuitiivisesti — on selvää, että *sisä-*kantaisten grammien ja inessiivin ilmaisemien tilasuhteiden ero kiinnittyy jollakin tavoin kiintopisteen tyyppiin sekin, mutta miten? Aineiston ja ennen kaikkea grammien hieman laajemmankin esiintymisympäristön tarkastelu osoittautuu tässä välttämättömäksi. Olennaista vaikuttaa nimittäin olevan se, että kun *sisä-*kantaisia grammeja käytetään, niiden merkitykseen kuuluva säiliö eli kuvattavan tilanteen kiintopiste ikään kuin rakennetaan ennen kuin siitä puhutaan grammin avulla (esim. 1):

- (1) »Omatekonel ’lyhty joisaki paekoisia ’oli/ että ’oli/ »tehty/ ja/ ne lasi »veittet kyllä ’oli että kun niit- oli ’laseja ’leikkoutu niin ne »lasiveitit ’oli ja ne leikkautti »lasista ’nelijä »kappaletta ja/ ’tolopat ’laettivat sitte ja se.../ sitte sielä »kynttilä sielä *sisällä* ’sitte »palo nin ’sillä saatiij ’johonki/ »liikkua./ (LA Yli-Ii 5221 476)²

Toinen aineistosta selviävä kiintopistettä koskeva seikka on se, että *sisä-*kantaisella postpositiolla (jolla kiintopiste on ilmiannittu substantiivin genetiivisijaisella muodolla) kuvatussa tilasuhteessa kiintopiste on useimmin esine (esim. työkalu, ruokalaji, kulkuväline) ja sisäpaikallissijoilla ilmais-

² Lauseopin arkiston esimerkeissä on pitäjän nimen jälkeen pitäjän numero ja lauseen numero.

tussa sijainnissa suhteutuskohtana on tavallisimmin paikka (esim. rakennus, maaston-osa). (Tarkemmin Ojutkangas, tulossa; vrt. myös Bartens 1978: 50–52, 60.) Kuitenkin useimmissa tapauksissa kielentutkijan intuition mukaan tuntuu siltä, että aineiston esiintymissä paikallissija sopisi aivan hyvin grammin paikalle ja päin vastoin. Ilman aineiston tukea ei pystyisi selvittämään, milloin *sisä*-kantaisia grammeja käytetään, milloin niitä voidaan käyttää ja milloin *sisä*-kantainen grammi itse asiassa ilmaisee jotakin, mihin sisäpaikallissijat eivät pysty.

Kun kielen ilmiöitä tarkastellaan kontekstuaalisesti, se vaatii myös esitystapaa, jossa niitä havainnollistetaan laajemmin esimerkein kuin aivan lyhyet konstruoidut lauseet ovat. Vuorovaikutuslingvistiikassa tämä onkin keskeinen osa tulosten esittämistä. Laajempien esimerkkien käyttö voi hedelmällisellä ja kumulatiivisella tavalla herättää lukijankin miettimään, mitä kaikkea tarkastelun kohteena olevaan ilmiöön oikein liittyy.

AINEISTOT JA TUTKIJAN ENNAKKOKÄSITYKSET

Aineistoilla voi myös hakea vahvistusta intuitiivisille ennakkokäsityksilleen — ja myös tietoa, joka kumoaa ne. Esimerkiksi O'Dowd esittää tutkimuksessaan (1998: 42) englannin prepositioista ja partikkeleista, että miettiessään hyvää esimerkkiä jonkin sanan tai muun kielen elementin (konstruktion, adposition, sijapäätteen jne.) käytöstä puhujat ehdottavat helposti nimenomaan jotakin perustapauksista poikkeavaa käyttötapaa, koska ne jäävät erityisyytensä vuoksi hyvin mieleen. O'Dowdin esimerkki tästä on englannin *by*, jota on eniten käsitelty kirjallisuudessa partikkelina *pass by*-tyyppisissä rakenteissa, vaikka sen käyttö on eräiden laskelmien mukaan 99-prosenttisesti prepositionaalista (mts.). Hallan

(2001) puolestaan on tutkinut englannin *over*- ja *on*-sanoja, joita yleensä käsitellään prepositioina, ja todennut, että sekä kieltä omaksuvien lasten että aikuisten puheessa varsinkin *over*-sanana esiintyy merkittävän usein kiteytyneissä yhteyksissä muutamassa eri rakenteessa (esim. *all over the, over there*; mas. 100–103).

Eryteisesti keskusteluaineistoihin pohjautuvissa tutkimuksissa onkin toistuvasti noussut esiin se, kuinka radikaalisti erilaisia keskeisten kieliopin osa-alueiden kuvaukset voivat olla verrattuna kielenkäyttäjien todelliseen puheeseen. Transitiiivisuus ja verbien argumenttirakenne ovat tästä hyvä esimerkki: Thompson ja Hopper (2001) osoittavat — sen lisäksi, että he ovat aiemmin osoittaneet transitiivisuuden olevan jatkumo (Hopper ja Thompson 1980) —, että tutkimuskirjallisuudessa päähuomion kohteena olevat transitiivisuudeltaan korkeat kaksiargumenttiset lauseet ovat keskusteluissa hyvin harvinaisia ja että vallalla ovat niiden sijaan transitiivisuudeltaan matalat intransitiivi- ja kopulalauseet sekä hyvin olennaisina myös kiteytyneet rakenteet ja fraasit (esim. *have fun, get a picture*). Heidän mukaansa (mts. 52) puhujat kyllä tuntevat myös transitiivisuudeltaan korkeat rakenteet, mutta niille on kovin vähän käyttöä arkipäiväisissä tilanteissa. Helasvuon (2001: 86–87) keskusteluaineistoon pohjautavassa tutkimuksessa transitiivi-, intransitiivi- ja kopulalauseiden määrät eivät suuresti eroa toisistaan, mutta sen sijaan erot erilaisten lauseiden subjektien tyypeissä ovat huomattavat: valtaosa kaikista subjekteista on pronomineja, ja transitiivilauseissa täydet NP:t ovat erittäin harvinaisia. — Aineistot siis osoittavat, että esimerkki keskustelussa todennäköisestä transitiivilauseesta olisi siis lähempänä tyyppiä *Mä söin sen* kuin tyyppiä *Lisa söi sämpylän*.

Internet on oiva työkalu omien (mahdollisesti rajoittuneiden) käsitysten tarkis-

tamiseen, ja se toimii sekä introspektiolingvistin että aineistojen parissa työskentelevän apuna (vrt. myös Visapää 2005: 75). Olen esimerkiksi tutkinut *rinnalla, rinnalle, rinnalta* -sarjaa ja todennut, että kirjoitettua yleiskieltä ja murteita edustavissa aineistoissa erosijaista muotoa *rinnalta* käytetään hyvin harvoin (Ojutkangas 2001: 199–200). Sen käytöstä on totta kai helppo keksiä esimerkkejä, kuten *Avustaja jättäytyi presidentin rinnalta* tai *Kanssakilpailija jäi juoksun voittaneen rinnalta*. Internethaku (5.1.2007) kuitenkin paljastaa, että raviurheilua käsittelevissä teksteissä kieliopillistunut ablatiivi on aivan tavallinen, esim. *PONSERIN TYTTÖ: Punnersi johtavan rinnalta hyväksyttävästi kolmanneksi*. Suomen *sisä-*kantaisia grammeja tutkiessani (Ojutkangas, tulossa) olen pohtinut myös puhekielistä *inessä, inestä, ineen* -sarjaa ja pitänyt selvänä, että se toimii vain adverbina. Internethaku (4.3.2008) tuo kuitenkin esiin useita esimerkkejä myös postpositiivikäytöstä, kuten *Ongelma on jossain XP:n inessä, mut missä niin se onkin vaikeampi selvittää* ja *Suomen rajojen inessä en luultavasti ole flyttaamassa, ulkomaille ehkä*.³

AINEISTON TARJOAMIA TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ

Aineistosta voi myös tarjoutua kysymyksiä tutkijan selvitettäväksi. Helasvuo (2001: 2) nimittää tällaista tutkimuslähtökohtaa aineistovetoiseksi (*data-driven*; myös Helasvuo ja Huumo 2007), sillä siinä tavoitteena on vastata aineistosta nouseviin kysymyksiin. Aineistovetoista on myös edellä mainittu Visapään (2005) tutkimus: juuri tutkimuksen kohteena ole-

vien infinitiivikonstruktioiden esiintymät aineistossa ovat ohjanneet tutkimushypoteesin muotoilua ja siten suunnanneet kysymyksenasettelua (mas. 78). Aineistovetoisuus voi paitsi olla tutkimuksen läpikäyvä periaate myös toimia sen osana; esimerkiksi Päiviön tutkimuksessa (2007: 150–152, 163–168) vanhan kirjakielen aineistosta nousee kiinnostava mikrotutkimus vuoden 1642 Biblian roolista kirjakielen vakiinnuttajana. Bibliassa *asti-* ja *saakka-*sanojen kirjoitusasu luonnollisesti vakiintuu, mutta myös niiden käyttöyhteydet eriytyvät: tiivistetyksi sanottuna *asti* on Bibliassa käytetty terminatiivinen partikkeli, jota *saakka* täydentää ennen kaikkea sellaisissa paikoissa, joissa toisto uhkaa vaikuttaa tekstin tyyliin. Tämä on esimerkki sellaisesta tutkimuskysymyksestä, jonka nimenomaan määrättyypinen aineisto herättää ja jonka selvittelyn sama aineisto mahdollistaa.

Tutkimuskirjallisuudessa vaikkapa paikkaa ilmaisevia grammeja havainnollistetaan usein (konstruoiduilla) lauseilla, joissa tarkastelun kohteena olevat grammit ovat yksinään (esimerkit 2–4):

- (2) Abernathy is *in the bathtub*. (Langacker 1991: 192.)
- (3) Mies keitti puuroa *hellan ääressä*. (Alhoniemi 1975: 9.)
- (4) Harry nappasi pallon *ilmasta käsin*. (Ojutkangas 2003: 174.)⁴

Aineistoista kuitenkin selviää, että grammit vaikuttavat toisiinsa ja heijastavat käsitteistyksen — kielenpuhujan kuvattavasta tilanteesta tekemän tulkinnan (ks. esim. Langacker 1987: 110–141; 1991: 61, 291) — mukaista tilaa yhdessä. Olen esimerkiksi puhunut vertikaalisella ja hori-

³ Kiitos vinkistä Jussi Ylikoskelle (22.11.2007)! Tarkennettakoon, että *inessä, inestä, ineen* -sarjan varsinainen tutkimus ei sisälly tulossa olevaan artikkeliini.

⁴ Toisessa ääripäässä introspektiolingvistiikassa tuotetaan niin monimutkaisia lauseita, että äidinkielisilläänkin puhujilla voi olla vaikeuksia tulkita niitä (Dąbrowska 1997; myös Huumo, tulossa).

sontaalisella akselilla sijaitsevia tilanteita kuvaavista kaksisuuntaisista konstruktioista (Ojutkangas 2006), jotka tarkoittavat seuraavan kaltaisia tapauksia:

- (5) »Suen olen 'kerran »nähyk ko/
»tuli tuolta/ tähän- 'aukealle/
'jänes »eelä ja 'susi/ tuo »kettu
perässä ja / »jänes 'pani mitä
»vähänki 'pakeni/ 'eelä jä/ »ket-
tu 'peräsä tä...! (LA Alatornio
5621 235)

Kaksisuuntaiset konstruktiot — vaikka käytän nimitystä konstruktio, tutkimukseni ei edusta konstruktiokielioppia — nousivat täysin yllättäen esiin aineistosta, jonka avulla halusin tutkia suomen adpositioita ja adverbjeja. Kyse on siis ilmiöstä, jonka olemassaolo kävi ilmi aineistosta ja jota ei ilman aineistoa olisi edes voinut suunnitella tutkivansa. Kaksisuuntaiset konstruktiot antavat tilan käsitteistyksestä aivan uudenlaisen kuvan: ne näyttävät, miten ihmiset hyödyntävät tilaa jakavia perusakseleita tapahtumien kuvaamisessa ja miten huomio siirtyy akselin päästä toiseen. Aineiston perusteella akselit osoittautuivat siis varsin voimakkaaksi tekijäksi tilan käsitteistyksessä, ja vain aineiston avulla selviää, miten tavallisia tällaiset konstruktiot ovat ja millaisia funktioita niillä on. Kun korostetaan kieliopin dynaamisuutta ja sen muotoutumista konkreettisuudessa kielenkäytössä, on tavoitteena saada aineiston avulla selville tapauksia, joissa keskeistä on kielellisten elementtien yhteispeli ja merkityksen rakentuminen konstruktion pohjalta. Tässä hengessä on kognitiivisessa fennistiikassa tutkittu viime aikoina muun muassa suomen infinitiivirakenteita (monet artikkelit kokoelmassa Herlin ja Visapää 2005; vrt. myös Kotilainen 2007).

Sekä tässä että edellä esittelemässäni tapauksessa (esimerkit 1 ja 5) konkreettinen tapa käsitellä aineistoa Access-tietokantaohjelman avulla on ollut ratkaiseva. Tämän-

tyyppinen ohjelma soveltuu erinomaisesti kvalitatiivisen kielentutkimuksen apuvälineeksi suhteellisen suurtenkin aineistojen käsittelyssä. Kun tietotekniikan kehitys tarjoaa tämänkaltaisia ohjelmia, internetin ja lukuisia sähköisiä korpuksia, on aineistojen käyttö luonnollisesti tehokkaampaa ja vaivattomampaa kuin perinteisen värikylynämetodin aikaan.

LOPUKSI

Tässä esittelemieni tapausten ydin on, että ilman aineistoa niiden kaltaiset ilmiöt eivät voisi tulla esiin ja että aineistojen käyttö monipuolistaa ja myös monimutkaistaa käsitystä kielen järjestelmästä. Kielen elementit ovat monella tunnetulla ja monella vielä selvittämättömälläkin tavalla sidoksissa toisiinsa ja laajempaan käyttökontekstiinsa, ja se, mitä kontekstissa tapahtuu, on yksittäisen tutkijan kielitaidon ulkopuolella. Näiden kaltaiset ilmiöt ovat erityisen kiinnostavia kognitiivisen kielentutkimuksen kannalta, mikäli kielen taustalla olevan käsitteistyksen selvittäminen on tutkimuksen tavoitteita, mutta niiden selvittäminen tuo myös uutta tietoa kielen systeemistä, riippumatta teoreettisista painotuksista ja taustaolettamuksista.

Kantani on siis täysin vastakkainen kuin Newmeyerin (2003: 692) formalistinen näkemys, että kielioppi sisältää paljon enemmän kuin mitä (keskustelu)aineistosta voi päätellä: aineistoista nimenomaan nousee esiin paljon sellaista, mitä ei itse introspektiomenetelmällä keksisi. Newmeyerin kirjoitus herätti useita reaktioita lingvisteissä, jotka edustavat tätä kantaa: myös Laury ja Ono (2005: 220) ja Meyer ja Tao (2005: 226) korostavat, että teoria on muokattavissa aineiston antamien uusien tietojen perusteella ja aineistojen käyttö rikastaa merkittävällä tavalla kuvaamme kielen rakenteesta. Tällaisessa näkökulmassa tuo-

daan esiin olemassa olevia mutta tunnetun systeemin kannalta yllättäviä ilmiöitä. Funktionaalisen introspektion näkökulma on toinen: sen avulla on mahdollista venyttää kuvaa kielestä mahdollisuuksien suuntaan, siihen, miten kieli potentiaalisesti voi toimia ja miten sen rakenteiden tehtävät voidaan selittää. Molemmat näkökulmat ovat kielitieteessä kiinnostavia, eivätkä ne sulje toisiaan pois. Eri menetelmin kielipalapelä laajenee samanaikaisesti useampaan suuntaan. ■

KRISTA OJUTKANGAS
Sähköposti: krioju@utu.fi

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käytötavoista. – *Sananjalka* 17 s. 5–24.
- BARTENS, RAIIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 166. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- BYBEE, JOAN 2006: From usage to grammar: The mind's response to repetition. – *Language* 82 s. 711–733.
- BYBEE, JOAN L. – HOPPER, PAUL J. (toim.) 2001: *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- DĄBROWSKA, EWA 1997: The LAD goes to school: A cautionary tale for nativists. – *Linguistics* 35 s. 735–766.
- GEERAERTS, DIRK 2006: Methodology in cognitive linguistics. – Gitte Kristiansen, Michel Achard, René Dirven & Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez (toim.), *Cognitive linguistics: Current applications and future perspectives* s. 21–50. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HALLAN, NAOMI 2001: Paths to prepositions? A corpus-based study of the acquisition of a lexico-grammatical category. – Joan L. Bybee & Paul J. Hopper (toim.), *Frequency and the emergence of linguistic structure* s. 91–120. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam: Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2007: Kognitiivisen kieliopin ja vuorovaikutuksen tutkimuksen näkökulmia subjektin kategoriaan. »Ei täälähän senthän jokkaishen lauseeshen subjektiakhan panna.» Plenum-esitelmä, XXXIV Kielitieteen päivät, Oulu 24.5.2007.
- HERLIN, ILONA – VISAPÄÄ, LAURA (toim.) 2005: *Elävä kielioppi. Suomen infinittien rakenteiden dynamiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOPPER, PAUL J. – THOMPSON, SANDRA A. 1980: Transitivity in grammar and discourse. – *Language* 56 s. 251–299.
- HUUMO, TUOMAS tulossa: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistiikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 2008.
- KOTILAINEN, LARI 2005: Lähikonstruktioiden dynamiikkaa. *Mikäs on ollessa, mikäs on olla ja mikäs on ollakseen*. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.) s. 39–71.
- 2007: *Konstruktioiden dynamiikkaa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- LA = *Lauseopin arkisto*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Internetsivu http://olaui.su.utu.fi/%7Elauseopin_arkisto/.

▷

- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1: *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991: *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAURY, RITVA – ONO, TSUYOSHI 2005: Data is data and model is model: You don't discard the data that doesn't fit your model! – *Language* 81 s. 218–225.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MEYER, CHARLES – TAO, HONGYIN 2005: Response to Newmeyer's 'Grammar is grammar and usage is usage.' – *Language* 81 s. 226–228.
- NEWMYER, FREDERICK J. 2003: Grammar is grammar and usage is usage. – *Language* 79 s. 682–707.
- O'DOWD, ELIZABETH 1998: *Prepositions and particles in English: A discourse-functional account*. Oxford: Oxford University Press.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: Suuntaa ilmaisevat adverbiaalit, suhdesääntö ja käsin: »ikkunointiin» perustuva analyysi. – *Virittäjä* 107 s. 162–184.
- 2006: Spatial axes in language and conceptualization: The case of bidirectional constructions. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.): *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish* s. 21–40. Amsterdam: John Benjamins.
- tulossa: Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja? – *Virittäjä*.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75. Turku.
- SALMINEN, TARU 2000: *Morfologiasta moniäänisyyteen. Suomen kielen kvasirakenteen merkitys, käyttö ja kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SVOROU, SOTERIA 1993: *The grammar of space*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2002: Semantic constraints in the grammaticalization of locative constructions. – Ilse Wischer & Gabriele Diewald (toim.), *New reflections on grammaticalization* s. 121–142. Amsterdam: John Benjamins.
- THOMPSON, SANDRA A. – HOPPER, PAUL J. 2001: Transitivity, clause structure, and argument structure: Evidence from conversation. – Joan L. Bybee & Paul J. Hopper (toim.), *Frequency and the emergence of linguistic structure* s. 27–60. Amsterdam: John Benjamins.
- TYLER, ANDREA – EVANS, VYVYAN 2003: *The semantics of English prepositions. Semantic scenes, embodied meaning and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VISAPÄÄ, LAURA 2005: Alastomat, inhimilliset infinitiivit. Kahden infinitiivikonstruktion pragmaattinen ja morfosyntaktinen analyysi. – Iiona Herlin & Laura Visapää (toim.) s. 71–98.